

ЗАКОНОДАТЕЛНА УРЕДБА НА ПРАВОТО НА ВЕРОИЗПОВЕДАНИЕ В КОНСТИТУЦИЯТА НА Р БЪЛГАРИЯ

**Камелия Славчева – докторант по църковно право Богословски факултет, СУ
”Св. Климент Охридски”**

В доклада е изложена законовата регламентация на правото на вероизповедание в националното и международното законодателство. Разкриват се същността и основните елементи на свободата на мисълта, съвестта, религията и нейната правна уредба в Конституцията на Р България, като се правят съпоставки с международното законодателство по този въпрос, а именно с Всеобщата декларация за правата на човека (чл.18), Международния пакт за граждански и политически права от 1966 г. (чл. 18), Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи от 1950 г. (чл. 9). Посочват се и примери от съдебната практика по този въпрос.

Практическото функциониране на правото на вероизповедание предпоставя познаването на теорията и механизма на осъществяването му. На свой ред това предполага анализ на доктриналните философски и юридически източници на това право, историческата еволюция, взаимодействието със свободата в частната и публична сфера, отношението на държавата, отразяването на международните и демократични стандарти, съдържанието, фазите и моделите на реализация, гаранциите и формите на вътрешноправна и наднационална юридическа защита.

От гледна точка на историческото развитие свободата на мисълта, съвестта и религията са ценностно явление и са естествено право, защото се явяват израз на естественото състояние на личността и са обусловени от нейната биосоциална същност. Но естествените права не съществуват във формата на самостоятелна нормативна система. Затова те се институционализират като ценностно явление в правото. Смисълът е да бъдат гарантирани и защитени със средствата на позитивното право и да получат израз и защита в правно нормативни актове. На всяко едно естествено право трябва да съответства установено и гарантирано субективно право: това е едно от основанията да бъдат наречени основни права¹.

Конституцията на Р България по силата на непосредственото си действие определя конкретните параметри на правото на вероизповедание и го регламентира в чл. 13 и чл. 37. Фундаменталният характер на това право се подчертава от факта, че то е намерило своята регламентация още в глава първа на Конституцията – в „Основни начала” и във втора глава – „Основни права и задължения на гражданите”.

В българското законодателство се използва предимно терминът „вероизповедание”, а не „религия”, както е в международноправните актове. Съгласно параграф 1 от допълнителните разпоредби на Закона за вероизповеданията от 2002 г. „вероизповедание” е съвкупността от верски убеждения и принципи, религиозната общност и нейната религиозна институция. Правото на вероизповедание включва както индивидуалното право на вяра и религия, избор и промяна на вероизповедание, така и правото на изразяване или изповядване на вярата или религията. То е обобщаващо право, в чието съдържание се включват свободата на мисълта, съвестта, религиозните убеждения и ритуалните практики².

С развитието на международноправната уредба на правата на човека се утвърждава разбирането, че триадата „ мисъл, съвест, религия” обхваща всички възможни отношения на индивида към света, обществото и към това, което определя неговата съдба. Така свободата на мисълта, съвестта и религията е едно от основните права, което намира място в редица международните правни актове, които са ратифицирани от Народното събрание и съгласно чл.5, ал.4 от Конституцията стават част от вътрешното право на страната и имат предимство

пред нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат. Изключително важни в тези актове са разпоредбите на чл. 18 от Всеобщата декларация за правата на човека, която провъзгласява правото на мисълта, съвестта и религията, правото да се сменят религията и убежденията, както и свободата те да се изповядват. Според чл.18 от Международния пакт за граждански и политически права всяко лице има право на свобода на мисълта, съвестта и вероизповеданието. Това право включва свободата човек да изповядва или възприема религия по свой избор и свободата да изповядва своята религия или убеждения. Никой не може да бъде обект на принуда, която да накърнява свободата му да изповядва или да приема религия или убеждения по свой избор.

Другият важен международен акт е Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи. Чл.9 от нея гласи, че всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията, това право включва свободата да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали.

Религиозната свобода е първо „индивидуална”, защото отделният човек решава да се приобщи или не към дадена религия, да приеме или отхвърли нейното учение. Но тя е и „колективна” в този смисъл, че без да се изчерпва с вярата или вероизповеданията, непременно поражда практика, чието свободно упражняване трябва да бъде гарантирано. Вероизповеданията имат право на богослужения, обреди и ритуали и администриране на вътрешноорганизационния им живот. Това поставя неизбежно въпроса за взаимоотношенията им с държавата. Според нашата Конституция вероизповеданията са свободни и религиозните институции са отделени от държавата. Твърдението, че Р България гарантира свободата на вероизповеданията, всъщност означава не само, че държавата се задължава да зачита тази свобода, но и че се ангажира да предотвратява нарушенията и от когото и да било. Светския характер на държавата гарантира защитата на правата и свободите на всички граждани. Имаме конституционно закрепен принцип на отделеност и автономност на религиозните институции и недопустимост на държавна намеса и администриране във вътрешно организационния живот на религиозните общности и институции. Религиозните институции, отделени от държавата са равнопоставени. Това че източноправославното вероизповедание е закрепено в чл.13, ал.3 от Конституцията не е основание да му бъдат предоставяни определени привилегии или предимства. В този член терминът „религия” не е употребен точно, защото като религии се определят християнството, ислямът, юдаизмът и т.н. Религия е християнството, а православието, католицизмът и протестантизмът са деноминации в него. Законът за вероизповеданията дефинира източното православие като традиционно вероизповедание..

По въпроса какво означава термина „традиционност” Конституционният съд се е произнесъл в Решение № 2 от 18.02.1998 г. по конституционно дело от 1997 г.: „традиционността на източно-православното вероизповедание изразява културно-историческата му роля и значение за българската държава, както и актуалното му значение за държавния живот, отразено най-вече в системата на официалните празници (всички неделни дни, Нова година, Възкресение Христово, Рождество Христово).”³

А в решение 5 по конституционно дело № 11 от 1992 г. съдът приема, че свободата на съвестта съставлява сфера, която по своята същност не познава никаква правна санкция. А приобщаването на човека към едно или друго вероизповедание зависи от интимното убеждение, върху което държавата дори ако поиска, не би имала възможност да упражни материално въздействие.

Такова е разбирането и на нашия законодател, които казва, че вероизповеданията са свободни и независими от държавата (чл.13, ал.1 и 2), че свободата на съвестта, на мисълта и на избора на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи е ненакърнима

(чл.37, ал.1), че не се допускат никакви ограничения на правата или привилегиите, основани на религиозен признак (чл. 6, ал. 2 от К).

Анализът на посочените текстове не може да не ни доведе до извода, че правото на вероизповедание, както и правата на мисълта и на убежденията е едно абсолютно основно, непосредствено свързано с интимния духовен мир на човешката личност, и поради това представлява ценност от висш порядък⁴.

Значението на правото на вероизповедание и приоритетът, отдаден на понятието свобода са ценностно значими, защото единствено чрез свободата човек би могъл да развива своята личност и да утвърждава достойнството си.

Според библейското учение за сътворението човек е създаден по образ и подобие Божие (Бит.1:26-27). Църковните отци, сред които св.Тома Аквински, св. Иринеи Лионски, Тертулиан, св. Амвросий Медиолански, блаж. Августин, и християнските богослови учат, че Божият образ у човека се съдържа в неговия дух, в свободната му воля и в личната отговорност за действията му⁵. Всеки от нас притежава неотменимо достойнство. Божият образ се проявява в човека, в неговото свободно самоопределение по отношение на Бога. Бог го е сътворил със свободна воля. Той създава свободни съработници, а не роби. Свободата е изборът, пътя, който води до спасение или до гибел. Тя е фундаментална характеристика на човешкото съществуване, свързана с осъзнаването на същността и предназначението на живота⁶.

Бог създава човека свободен, дава му избор в кого и в какво да вярва или да не вярва. Според нашата Конституция „чл. 37, ал. 1 Свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними”. Правната норма разкрива свободата на избора в два аспекта: това, което се предпочита като вероизповедание, и самото избиране, чрез което той приема определени религиозни или атеистични възгледи. Законодателят зачита избора както на религиозни, така и на атеистични възгледи. Още в преамбюла на Конституцията са провъзгласени върховните начала на свобода, хуманизъм, равенство, търпимост и зачитане на човешкото достойнство.

В съответствие с тези принципи се приема, че правото на вероизповедание не е безгранично от гледна точка на реалното му упражняване. Когато упражнява своята свобода, човек не трябва да забравя, че тя винаги има някакви граници, за да не се ощетява и да не се злоупотребява със свободата, правата и интересите на другите. Религиозната свобода е разумна и полезна, когато е регламентирана от съответни правни норми, контролирана в определени законодателни рамки и определяна от морални граници. В чл. 37 (2) от Конституцията са въведени предели за упражняване на свободата на съвестта и на вероизповеданието, която не може да бъде насочена срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала или срещу правата и свободите на други граждани, както и забраната на чл. 13 (4) религиозните общности и институции, както и верските убеждения да не могат да се използват за политически цели. Тези отграничения са изчерпателно изброени и не могат да бъдат разширявани или допълвани. Смисълът на посочените разпоредби може да се възприема и като потвърждение за особената обществена ценност на правото на свободен избор и гаранция на съдържанието и моделите на реализация в системата на основните граждански права, както и гаранция да не могат да се упражняват права против интересите и правата на другите.

По силата на чл. 37, ал. 2 от Конституцията ограничения се допускат спрямо свободата на съвестта и вероизповеданието, но не и спрямо свободата на мисълта. Следователно предпоставка за прилагането им е наличието на формирано убеждение, а не на определена мисъл. Свободата на мисълта, съвестта и религията формират общ континуум в процеса на изразяване и материализиране на дадено вътрешно убеждение. Убежденията са средствата, чрез които хората осмислят преживяното, това са идеите, които те смятат за истина, факт или реалност. Докато чувствата са вътрешните реакции, желания на хората във връзка с

преживяното от тях. Тези две системи си взаимодействат. Въпреки че убежденията са съждения за факти, те не винаги са резултат от рационален анализ на преживяното. Емоциите, отношенията и ценностните аспекти в системата на чувствата могат да определят, в какво ще вярват хората⁷. Когато се съчетаят тези две системи, се формират убеждения. Те са нагласа, която може да насочва другите отношения на човека и да организира неговите действия.

В чл. 37 ал. 1 от Конституцията не е предвидена възможност за промяна на убежденията и реализирането на това право, за разлика от чл. 18 Всеобщата декларация за правата на човека и чл. 9 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи. При възникване на напрежение в религиозните общности и настъпването на разединение, една правно регламентирана възможност за промяна на убежденията и забрана на принудата при избор и промяна на религиозните убеждения, както е в чл. 18, ал. 3 от Международния пакт за граждански и политически права, би дала по голяма сигурност и стабилност. Този недостатък отчасти е преодолян в чл. 2, ал. 2 в Закона за вероизповеданията, където се визира промяна във вероизповеданието, но не и в убежденията.

Освен това може да се зададе и въпросът доколко прецизно е използвано в Конституцията понятието „възгледи”, тогава когато става въпрос за убеждения. „Убеждения” е терминът залегнал в международните актове. Може едно понятие се означава с две или три думи, които са синоними. Но за тази цел техния смисъл трябва да съвпада напълно. Обаче при понятията „убеждение” и „възглед” това не е налице.

Друга разлика, която откриваме сравнявайки правната уредба на правото на вероизповедание в Конституцията и международно законодателство е, че в чл.37,чл.1 законодателят е сложил свободата на съвестта **пред** свободата на мисълта и изборът на вероизповедание. В другите международни актове в континиума „свобода на мисълта, съвестта и религията” водеща е свободата на мисълта.

Може да се приеме, че има философски и психологически основания за избора от нашият законодател подход.

За Жан-Жак Русо („Емил, или за възпитанието”) съвестта е принцип: ”Има в душата ни един вроден принцип за справедливост и добро, според който, въпреки нашите собствени максими, ние очакстваваме нашите постъпки и постъпките на другите като добри или лоши. Този принцип аз наричам съвест”⁸.

Като изследвайки новозаветното учение за човека и антропологичния възглед на св. апостол Павел, проф. Д. Киров стига до извода, че най - същественото значение на понятието „съвест” се разкрива в отношението на човека към Бога. То има два аспекта: 1) съвестта може да оценява дали постъпките на човека са съгласувани с Божията воля, тъй като чрез нея в най – голяма степен той познава Бога; 2) съвестта има божествен произход и е Божи глас у човека – тя оценява постъпките според истината. Съвестта има някои сходни функции с тези на ума, но двете понятия не са еднозначни. Затова не може да се твърди, че съвестта е компонент на ума или негова функция⁹.

Под “право на съвест” европейският законодател разбира абсолютното и неприкосновено, индивидуално право, на всеки човек да има свой вътрешен свят и свое собствено разбиране за морал и нрави. С други думи никой не може да упражнява принуда срещу друг човек да промени вътрешния си свят от лично негови критерии, определящи представата му за морал, или с най общи думи, вътрешната представа за добро и зло.

Представите се отнасят до цялостния материален и духовен живот на човека. Те са еталон, мярка, техника, образец, модели, графики. Тяхната актуализация позволява човек да усвоява определени действия, да се ориентира в средата, да се развива психически¹⁰. А психическото развитие на човека има прогресивен характер, преминавайки от едно равнище към друго. Аналитичните психически процеси следват своята логика от познавателни (сред

които е представата) към мисленето – процес на откриване на външни връзки и на вътрешни отношения.

Свободата на съвестта е свободата да се вярва или да не в Бога. Това в известен смисъл предполага изборът на вероизповедание. Но упражняването на правото на съвест не е задължително да има за резултат избор на една или друга религия, т.е. правото на съвест може да се изразява и в напълно атеистични убеждения.

Свободата на мисълта е по – обща свобода. Тя е вътрешно състояние на човешки дух и поради самото си естество не би могла да бъде ограничавана.

Свободата на вероизповедание е свободата на вярващите да се организират в религиозни общности и институции и да извършват изискваните от вярата им обреди.

Правото на вероизповедание като основно, абсолютно, лично право е неотменимо. Според чл. 57, ал. 3 от Конституцията свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание не могат да бъдат временно ограничени дори при обявяване на война, на военно или друго извънредно положение. Те са поставени наравно с правото на живот, със забраната за подлагане на мъчение, на жестоко, безчовечно или унищожително отношение и насилствена асимилация, с неприкосновеността на личния живот и с правото на справедлив съдебен процес.

Правото на вероизповедание е утвърдено от най-висшия законодателен акт Конституцията, върховен закон на Р България, но това само по себе си, не е гаранция за неговото изпълнение. Идеята за правов ред не се свежда до определянето на сбор от правила и норми, тя се доразвива и добива пълния си смисъл само когато се превърне в работещ принцип. Законодателната, съдебната и изпълнителна власт трябва да изпълняват своите конституционно постановени правомощия и задължения. След като свободата на религия е призната и заложена в Конституцията и законите, съдебната власт трябва да следи за нейното спазване и да взема съответните мерки, когато тя бъде нарушена. Задачата на изпълнителната власт е да прилага Конституцията и законите, да зачита конституционните принципи и норми и да отговаря за изпълнението на поетите задължения по отношение на международните актове. Законодателната власт наред с изпълнителната и съдебната, играят важна роля по прилагането и спазването на религиозната свобода. Гражданите трябва да бъдат добре информирани за правата си и за възможностите им за защита, когато те биват нарушени.

¹ Танчев Е., Основни права на човека, София, 2002.

² Нушев К., Д. Николчев, Свободата на вероизповедание и българската православна църква – предизвикателства и перспективи в контекста на евроинтеграцията. Сборник доклади, Т.3., Бургас, 2006.

³ Решение № 2 от 18.02.1998г. по конституционно дело № 15 от 1997., публикувано в ДВ № 22, 24.02.1998.

⁴ Решение № 5 на Конституционния съд на Република България по конституционно дело № 11 от 1992., публ. ДВ № 49 от 16.06.1992.

⁵ Киров Д., Измеренията на човека, София, 2005.

⁶ Мерджанова И., Есхатологична антропология, Практис, Велико Търново, 2000.

⁷ Крейпо Р., Културна антропология, Лик, София, 2000.

⁸ Цит. по Денкова, Л., Етика, София, 2003, с. 251.

⁹ Киров, Д. Цит. съч.

¹⁰ Мадолев В., Обща психология, Благоевград, 1996.